

Marta Cmiel-Bažant

Ključni problemi recepcije poezije Antona Podbevška, Srečka Kosovela in Alojza Gradnika v obdobju med obema vojnama

---

objavljeno v:

Darja Pavlič (ur.): *Slovenska poezija. Obdobja 40*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-40/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2021.

Obdobja (e-ISSN 2784-7152)

KLJUČNI PROBLEMI RECEPCIJE POEZIJE ANTONA PODBEVŠKA, SREČKA KOSOVELA IN ALOJZA GRADNIKA V OBDOBJU MED OBEMA VOJNAMA

Marta Cmiel-Bażant

Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej, Varšawa
m.cmiel@uw.edu.pl

DOI:10.4312/Obdobja.40.399-405

Prispevek je posvečen strokovni recepciji poezije Antona Podbevška, Srečka Kosovela in Alojza Gradnika v obdobju med obema vojnama (1918–1941). Opisuje glavne poteze modela literarne kritike, prevladujočega v dvajsetih letih 20. stoletja, ki ga imenujem moderno-ekspresionistični. Cilj analize kritiškega diskurza je odgovor na vprašanje, kakšne oblike pesništva so bile institucionalno spodbujane in kakšne odklanjane. Raziskovanje ključnih pojmov interpretativne skupnosti daje vpogled v takratno razumevanje poezije.

medvojno obdobje, literarna kritika, interpretativna skupnost, avtorjeva figura, ekspresionistična poezija

The subject of this paper is the professional interpretation of the poetry of Anton Podbevšek, Srečko Kosovel and Alojz Gradnik in the interwar period (1918-1941). It presents the characteristic of the modernist-expressionist model of literary criticism, which was predominant in the 1920s. The main object of the discursive analysis of critical texts is to answer which forms of poetry were institutionally supported and which were rejected. The analysis of the key concepts of the interpretive community provides insight into its way of understanding the poetry.

interwar period, literary criticism, interpretive communities, figure of the author, expressionist poetry

1 Uvod

V prispevku so predstavljeni izbrani problemi strokovne recepcije poezije Antona Podbevška, Srečka Kosovela in Alojza Gradnika v obdobju med obema vojnama (1918–1941). Analizirala sem recenzije, objavljene v revijah, ki so budno spremljale literarno življenje (*Dom in svet*, *Kritika*, *Križ na gori*, *Ljubljanski zvon*, *Mladika*, *Mladina*, *Obzorja*), in tiste, ki so izhajale v dnevnem časopisju, npr. v *Slovcu* in *Slovenskem narodu*. Na tej podlagi sem določila poglobitve značilnosti modela pesniške kritike, ki je prevladoval v dvajsetih letih 20. stoletja, in ga poimenovala moderno-ekspresionistični. V razpravi bom poskusila odgovoriti na vprašanja, kako je bilo v njem razumljeno bistvo pesništva in kako je bila konceptualizirana njegova mimetičnost.

V medvojnem obdobju se je slovenska književnost intenzivno institucionalizirala. Strokovna kritika poezije je lahko usodno vplivala na ustvarjanje posameznih pesnikov. Ključni problem je v tem času vrednotenje prelomnih sprememb v načinu izražanja. Nastajanje kakšne poezije je stroka spodbujala in kakšno je odklanjala?

2 Glavne značilnosti recepcije Podbevškove, Kosovelove in Gradnikove poezije

Podbevškovega pesniškemu nastopu 12. 11. 1920 v gledališču Drama v Ljubljani so sledili izredno burni odzivi v takratnem časopisu. Alfred Šerko, filozof in psihiater, je v člankih, objavljenih v dnevnikih *Slovenski narod* in *Naprej*, Antona Podbevška razglasil za ekscentrično in psihopatično osebnost, ki bi v »normalnih časih« ostala na robu družbe in ne bi mogla postati del okolja literarnih ustvarjalcev (Šalamun - Biedrzycka 1972: 30–31). V tej izjavi lahko prepoznamo dve tendenci, prisotni v takratnem literarnokritičnem diskurzu, čeprav po navadi nista bili izraženi v tako pamfletistični obliki. Prva je institucionalizacija literarnega polja, ki med drugim določa, kaj je in kaj ni literatura. Druga pa je enotenje osebnosti pesnika z njegovo ustvarjalnostjo. Po literarnem večeru v Drami je bilo objavljenih več izjav, temelječih na istih predpostavkah, ciljnih in podobnih ocenah. Ena redkih izjem je pesniku naklonjena recenzija Franceta Steleta, ki je kot glavni urednik omogočil objavo Podbevškovih pesmi v *Domu in svetu*. V njej je zapisal, da je zbrane zmotila nenadarjenost pesnika za recitacijo in zato niso prepoznali moči njegove poezije, branil je tudi poetiko pesmi (Stele 1921).

Kmalu zatem je pesnik umolknil, pet let kasneje pa je izšla njegova prva pesniška zbirka *Človek z bombami*. Podbevšek je imel od začetka težave z revijalno objavo svojih del. Njegova poezija je bila kritizirana predvsem zaradi oblike, vizionarnosti, nedognanosti pesniškega jezika in pretiranega individualizma lirskega subjekta. Recenzija Josipa Vidmarja (1926: 58) je izmed vseh najbolj usmerjena v interpretacijo poetike pesmi kot skladne, inovativne umetniške vizije, konstrukcije, temelječe na metaforiki.

Poezija Srečka Kosovela je bila deležna največjega zanimanja šele po avtorjevi smrti. Poetika pesniških zbirk, ki sta izšli v obravnavanem obdobju (*Pesmi*, izdane leta 1927, ur. Alfonz Gspan, in *Izbrane pesmi* iz leta 1931, ur. Anton Ocvirk), je izhajala iz pesništva moderne. Danes vemo, da sta oba urednika izbirala pesmi v skladu s takrat prevladujočo poetiko – zato v izbor nista uvrstila oblikovno in vsebinsko najbolj radikalnih pesniških poskusov (Tokarz 2004: 7, 19, 53; Dović 2007: 191). Kosovelovo konstruktivistično poezijo je Ocvirk zelo okvirno predstavil v prvi zbirki *Zbranega dela* iz leta 1946, celostno pa šele leta 1967 v zbirki *Integrali*. Vzroke za to zapozneno recepcijo lahko iščemo v prevladujočih tendencah medvojnega literarnega vrednotenja. Že France Vodnik (1931: 341) je trdil, da so bile takratne recenzije Kosovelove poezije delno napisane kot poklon zgodaj umrlemu pesniku, delno pa brez ustreznega razumevanja njegove ustvarjalnosti, kar skupaj ni dajalo objektivne slike.

Prva pesniška zbirka Alojza Gradnika *Padajoče zvezde* je bila objavljena leta 1916. Čeprav današnje periodizacije kot končno cezuro moderne določajo leto 1918,

v medvojni literarni kritiki njegova poezija velja za nadaljevanje moderne poetike, predvsem nove romantike in dekadence. France Vodnik (1927: 121) mu je v recenziji zbirke *De profundis* priznaval prvenstvo med takratnimi pesniki. Recepcija njegove poezije, zasidrane v tradiciji, je bila najmanj sporna.

3

3.1 Kako raziskovati literarno kritiko

Poljski teoretik in literarni zgodovinar Janusz Sławiński (1974: 8) je trdil, da je cilj raziskovalca opis koncepta literarne kritike, v katerem se lahko pojavijo določeni pogledi. Njegove ugotovitve so bile izhodišče za iskanje metodologije moje raziskave, ki se je kasneje usmerila v analizo diskurza kritičskih tekstov. Zanimanje za jezik vrednotenja književnih del je bilo ključno predvsem v strukturalističnih raziskavah, ki so se osredotočale na dialoškost, večglasje, medbesedilnost. Kritika je bila razumljena kot posrednik med različnimi besedili, diskurzi.

Meta Grosman (1997: 269) je za raziskovanje literarne kritike kot posebne oblike diskurza predlagala podobna orodja kot za vsako drugo govorno dejanje, ob upoštevanju njegove zapletenosti, ki izvira iz posebne uporabe jezika v književnosti. Diskurzivni pristop k literarni kritiki v obdobju, imenovanem mlada Poljska, ki se časovno ujema s slovensko moderno, je predlagal Michał Głowiński. Literarne kritike je obravnaval kot samostojna dela. Uporabljal je torej predvsem orodja s področja poetike (Głowiński 1997: 192). Njegove ugotovitve o bistvenih dejavnikih za razumevanje literature, ki organizirajo diskurz mladopoljske literarne kritike, so do neke mere aplikativne tudi za slovensko kritiko v medvojnem obdobju, upoštevajoč razlike v kontekstih, v katerih so se pojavila določena mnenja. Za način raziskovanja literarne kritike je bila pomembna tudi teorija interpretativnih skupnosti Stanleyja Fisha.

3.2 Interpretativne skupnosti

Austinova teorija govornih dejanj je vplivala tudi na ameriškega teoretika in literarnega zgodovinarja Stanleyja Fisha, ki raziskuje konvencionalnost in intersubjektivni značaj interpretacije. Institucionalno zasidrana interpretativna skupnost je v njegovi antiesencialistični teoriji bralčevega odziva nadomestila sistem literature iz strukturalističnih raziskav. Fish (2002: 261) je takšno skupnost opisoval kot »vidik ali način organizacije pomena, ki je prevzel nekatere posameznike«, ki delijo podobna prepričanja in imajo podobne kulturne kompetence. Institucionalizacija v tem kontekstu pomeni oblikovanje načel, s pomočjo katerih so besedila razumljena, podvrženih ciljem in nameram interpretativne skupnosti (Fish 2002: 63). Pomembno je torej raziskovanje konteksta kritik, retorične tradicije, konvencij in motivacije pisca. Vsi ti elementi so kulturno in zgodovinsko pogojeni, izjave posameznikov namreč temeljijo na predsodkih in predpostavkah, izoblikovanih v procesu udeležbe v kulturi. Vsaka skupnost po tej teoriji ne konstituira pomena, temveč besedilo samo. Ni trajne vsebine besedila, neodvisne od konteksta. Interpretacija je torej kreacija. Pomen pa

nastaja v interakciji med tekstem in bralcem, v učinkovitem interpretativnem dejanju (Fish 2002: 150).

Interpretativno skupnost moramo razumeti dinamično in inkluzivno, kot odprto za spremembe, absorbirajočo različne govorne prakse, če so skladne z njenimi predpostavkami in cilji (Fish 2002: 261). Fish je svoj koncept spreminjal. Interpretativne skupnosti ni razumel kot skupine ljudi, ampak kot sklop interpretativnih predpostavk, ki omogočajo razumevanje, interpret pa se jih ne zaveda, ker je njihov vir družbeni. Pridobivamo jih skozi kulturno udejstvovanje (Fish 2002: 42–50). Seveda moramo biti pozorni na razlike v bralnih izkušnjah posameznikov, tudi če so del istih kulturnih krogov. Določitev meja interpretativnih skupnosti torej ni uresničljiva naloga. Raziskovalec, ki analizira besedila, napisana pred stoletjem v nematernem jeziku, razširja skupino sprejemnikov na za avtorje nepredvidljiv način. Andrzej Szahaj (2002: 19) trdi, da lahko poglede različnih interpretativnih skupnosti sprejemamo, ker participiramo v notranje pluralistični kulturi.

Fisheva teorija je lahko podlaga za raziskovanje intersubjektivnih elementov literarne kritike, vendar ne ponuja konkretnih orodij niti definicije interpretacije. Iskati moramo dejavnike, ki konstituirajo interpretativno skupnost. Za ameriškega raziskovalca je pomembna razlika med interpretacijo (na katero vplivajo interpretativne predpostavke) in eksegezo (kot zapisom interpretacije). Predpostavljam, da med interpretacijo in eksegezo vstopa diskurz. Zato sem se osredotočila na iskanje splošnih mest v besedilih ter analizirala ključne pojme in metafore v literarni kritiki, jezikovne strategije in konvencije. V tem prispevku bom predstavila predvsem odnos kritika do avtorja pesmi.

4 Moderno-ekspresionistični model literarne kritike

V medvojnih recenzijah opusa izbranih pesnikov se pojavljajo razlike, odvisne od spoznanj in nazorov posameznih kritikov, vendar v njih obstaja tudi skupni temelj, ki ohranja predvsem *status quo* pesniškega jezika, poetike, oblike in tematike. Strokovni bralci iščejo »resnico« umetnosti. Legitimira jo pesnik kot zamišljena oseba, ki jo kritik spoznava skozi umetnost. V nadaljevanju bom analizirala to interpretativno strategijo, ki je ena izmed ključnih za konstituiranje interpretativne skupnosti.

4.1 Avtorjeva figura

Eden ključnih diskurzivnih vzorcev v moderno-ekspresionističnem modelu literarne kritike je opisovanje literarnih del skozi prizmo ustvarjalca, kar imenujem avtorjeva figura. Napetost med resničnostjo in literarnim delom, o kateri je pisal Felix Vodička (1986: 259) se zrcali v odnosu med avtorjem, ki je napisal besedilo, in zamišljenim subjektom, ki ga bralec rekonstruira na podlagi izbranega dela ali celotnega opusa. Opisovanje ustvarjalca in njegovega dela kot neločljive celote je vplivalo na izbiro kriterijev vrednotenja. Ti so se nanašali na način dojemanja sveta, doživljanja, moralnega presojanja, samoizpopolnjevanja, na duhovni in intelektualni razvoj. Ustvarjalnost so literarni kritiki pojmovali procesualno, podobno kot človeško življenje. Vodnik (1938: 267) je pisal o Gradnikovi poeziji, da je vodila k prepoznanju

samega sebe: »Pot, ki jo je prehodil [...] je pomembna tako v vsebinskem kakor oblikovnem oziru ter nam nazorno kaže rast človeka in umetnika«. Smoter tega razvoja je bil odvisen od svetovnonazorske usmerjenosti literarnega kritika.

Recenzija je bila podobna psihološkemu in intelektualnemu portretu avtorjeve figure, vendar so se kritiki redkokdaj sklicevali na biografske podatke. Psihologizem ni bil enak biografizmu (Głowiński 1997: 45). France Vodnik je napisal cikel literarnih portretov z naslovom *Obrazi novega rodu*, objavljenih v *Domu in svetu* (1931, 1935) in v *Dejanju* (1940). V besedilu, posvečenem Srečku Kosovelu, vidimo diskurzivno realizacijo te ideje: »Vendarle pa nam njegove pesmi, beležnice in eseji, silno jasno in določno razodevajo podobo njegove osebnosti« (Vodnik 1931: 343–344). Slutnja smrti v Kosovelovi poeziji je bila interpretirana kot dokaz njegovega statusa pesniškega profeta, »jasnovidnosti, ki je bistveni pogoj umetniške genijalnosti« (Vidmar 1927b: 70). Pogosto se je v kritiki pojavljala metafora avtorjeve notranjosti in njene globine, kar je izviralo iz priznavanja prednosti čustvom in intuiciji pred intelektom. Avtorjeva figura je bila opisovana kot pesniški duh, metonimija zanjo je bilo srce, oko. Metafora notranjosti ustvarjalca, ki odseva v poeziji, je povezana s konceptom iskanja resnice v pesništvu. Pogosta je bila tudi metafora avtorjeve narave: »Ena izmed osnovnih potez Gradnikove narave, ki se kaže v njegovem gledanju na svet, je povdarjena telesnost in povdarjeni zmisel zanjo,« je zapisal Vidmar (1927a: 73). Način dožemanja poezije je bil izrazito antropocentričen.

4.2 Ekspresija

Głowiński (1997) je opisoval ekspresijo in empatijo kot glavna kriterija ocenjevanja moderne literature in kot neločljivi komponenti kritičkega diskurza o poeziji. Oba kriterija imata pomembno vlogo tudi v kritikah slovenske medvojnne poezije. Kako so literarni kritiki razumeli ekspresijo in ekspresionizem? Alojzij Remec (1920: 262) je bil navdušen nad ekspresivnostjo Podbevškovih pesmi, vendar mu je očital navideznost tega prijema, uporabljenega z namenom vzbujanja pozornosti. Stele (1921: 60) je poudarjal moč ekspresije njegove poezije kot inovativen način izražanja. Ekspresionizem je bil opisovan kot umetnost mladih. Kritiki so v njem videli predvsem klic po prenovi etosa. Tine Debeljak (1927: 28) je pisal o Kosovelovi poeziji: »Dobri človek! — je njegov cilj, [...] klic po novem ali vsaj izčiščenem etosu«.

4.3 Empatija

V kritičkih delih, ki so se nanašala na poezijo, je zaradi prisotnosti že opisanih interpretativnih strategij, ki konceptualizirajo vlogo pesnika, na ravni diskurza prihajalo do združitve dveh zavesti: zamišljenega avtorja in interpreta. Empatično vživetje v branje pesmi je služilo razumevanju opisanih doživetij in vzbujanju podobnih čustev pri bralcih recenzije. Interpretiranje je pomenilo ustvarjanje prostora za empatijo. Bolj kot se je poezija dotikala intimnih plati – duše, čustev, doživetij –, bolj je bila cenjena. Načelo sočustvovanja je prisotno v Vidmarjevi recenziji Kosovelove poezije: »v tem primeru spričo tega, kar ji [Kosovelovi jasnovidnosti] je bilo dano videti in doživeti, je težko govoriti raziskujoče in hladno« (Vidmar 1927b: 71). Recenzije so lahko bile

zelo subjektivne. Empatija kot interpretativna predpostavka je povzročala podobnost poetike pesništva in kritike.

4.4 Iskanje resnice, iskrenosti in avtentičnosti v poeziji

Podbevškovo poezijo je zagovarjal Miran Jarc. Po njegovem mnenju so bili njeni najstrožji kritiki nasprotniki vseh novosti. Ključni argument za podporo avantgardistu je bila zvestoba sebi: »Ne vem za človeka, ki bi bil tako strasten v zvestobi do samega sebe in tako pretresljivo resen v izražanju samega sebe« (Jarc 1925: 3). Poeziji je literarna kritika pripisovala osvobodilno moč odkrivanja in izražanja resnice o človeku. Brez zvestobe subjektivnim čustvom poezija ni mogla doseči umetniške popolnosti. Ferdo Kozak (1927: 122) in Vidmar (1927a: 73–76) sta v Gradnikovi poeziji cenila predvsem sugestivni opis doživetij in čustev. Iskrenost in avtentično upesnjevanje izkušenj, kot nasprotji idealizacije ali ideologizacije, sta bila v tem modelu kritike način razumevanja mimetičnosti poezije. Vendar se je v kriteriju zvestobe sebi lahko skrivalo moralno vrednotenje. Cenjena so bila čim bolj preprosta izrazna sredstva, skladna s pesniško tradicijo, kritizirana pa prekomerna estetizacija, larpurlartizem in formalizem.

5 Sklep

France Vodnik (1925: 254, 256) je Podbevškovi poeziji očital samoafirmacijo in egocentrizem: »trdim le, da je tak obhod s trombami okrog Jerihe nepotreben in odveč celo v dolini šentflorijanski. [...] To je svet človeka-boga!« Vidmar, ki je verjel v svobodo lirskega subjekta, ni prepoznaval napuha v njegovi poeziji. Recenzije so bile posvečene predvsem vsebini, redkeje obliki poezije. Strokovni bralci so zahtevali tradicionalen, visoki slog poezije in jezikovno spretnost, zato so večinoma kritizirali jezik Podbevškovih pesmi, ki se je po njihovem mnenju približal jeziku časopisja. Svetovnonazorske usmeritve in diskurzivni vzorci so lahko ovirali razumevanje inovativnega pesništva. Hkrati pa je opisani način razumevanja vloge subjektivnosti v poeziji varoval pred izrazito tendenčnostjo, prisotno v socialnorealistični poeziji.

Skušala sem opisati vidike organizacije pomena v interpretativni skupnosti, ki so ključni za vrednotenje pesništva v medvojnem obdobju. Iz predstavljene analize izhaja sklep, da so bile kulturne kompetence, razumljene kot na ravni diskurza udejanjene interpretativne predpostavke, pomemben dejavnik, ki je usmerjal kritiko in vplival na izbiro kriterijev vrednotenja. Vendar je bila interpretativna skupnost – kljub prisotnosti istih predpostavk v vseh analiziranih recenzijah – heterogena, interpretacije, ki jih je konstituirala, pa včasih protislovne. Analiza poetike literarne kritike v določenem obdobju daje vpogled v konstruiranje pomena in način razumevanja poezije v času njenega nastajanja, kar lahko pozitivno vpliva npr. na izbiro prevajalskih strategij.

Literatura

- DEBELJAK, Tine, 1927: Srečko Kosovel. *Križ na gori: glasilo katoliškega slovenskega dijaštva* III/2. 27–32. Na spletu.
- DOVIČ, Marijan, 2007: *Slovenski pisatelj. Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- FISH, Stanley, 2002: *Interpretacja, retoryka, polityka. Eseje wybrane*. Uredil Andrzej Szahaj. Kraków: Universitas.
- GŁOWIŃSKI, Michał, 1997: *Ekspresja i empatia. Studia o młodopolskiej krytyce literackiej*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- GROSMAN, Meta, 1997: Kritika kot govorno dejanje. *Slavistična revija* XLV/1–2. 269–292. Na spletu.
- JARC, Miran, 1925: Anton Podbevšek: »Človek z bombami«. *Slovenski narod* LVIII/49. 3. Na spletu.
- KOZAK, Ferdo, 1927: Alojzij Gradnik: De profundis. *Ljubljanski zvon* XLVII/2. 121–123. Na spletu.
- REMEC, Alojzij, 1920: Anton Podbevšek: Človek z bombami. *Slovenec* XLVIII/262. 261–262. Na spletu.
- ŚLAWIŃSKI, Janusz (ur.), 1974: *Badania nad krytyką literacką*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- STELE, France, 1921: Recitacijski večer Antona Podbevška. *Dom in svet* XXXIV/1–2–3. 59–61. Na spletu.
- SZAHAJ, Andrzej, 2002: Zniewalająca moc kultury. Stanley Fish: *Interpretacja, retoryka, polityka. Eseje wybrane*. Kraków: Universitas. 13–28.
- ŠALAMUN - BIEDRZYCKA, Katarina, 1972: *Anton Podbevšek in njegov čas*. Maribor: Založba Obzorja.
- TOKARZ, Bożena, 2004: *Między destrukcją a konstrukcją. O poezji Srečka Kosovela w kontekście konstruktywistycznym*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- VIDMAR, Josip, 1926: A. Podbevšek: Človek z bombami. *Kritika* I/4. 54–58. Na spletu.
- VIDMAR, Josip, 1927a: Alojzij Gradnik: De profundis. *Kritika* II/5. 73–76. Na spletu.
- VIDMAR, Josip, 1927b: Današnja lirika Srečko Kosovel: Pesmi. *Kritika* II/5. 70–73. Na spletu.
- VODIČKA, Felix, 1986: Historia literatury. Jej problemy i zadania. Stefania Skwarczyńska (ur.): *Teoria badań literackich za granicą*. Tom 2. Del 3. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- VODNIK, France, 1925: Anton Podbevšek: Človek z bombami. *Dom in svet* XXXVIII/7. 254–256. Na spletu.
- VODNIK, France, 1927: De profundis. *Dom in svet* XL/340. 121–122. Na spletu.
- VODNIK, France, 1931: Obrazi novega rodu II. Srečko Kosovel. *Dom in svet* XLIV/7–8–9. 340–353. Na spletu.
- VODNIK, France, 1938: Alojz Gradnik: Večni studenci. *Obzorja* I/7–8. 267–269. Na spletu.